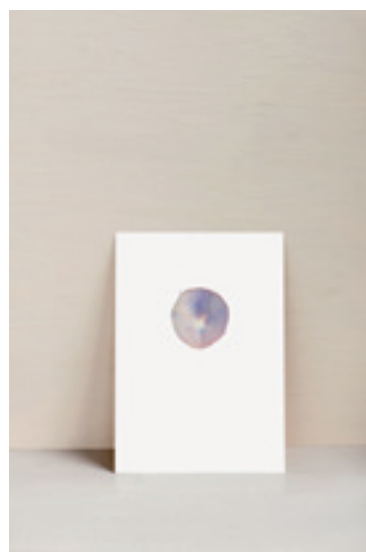
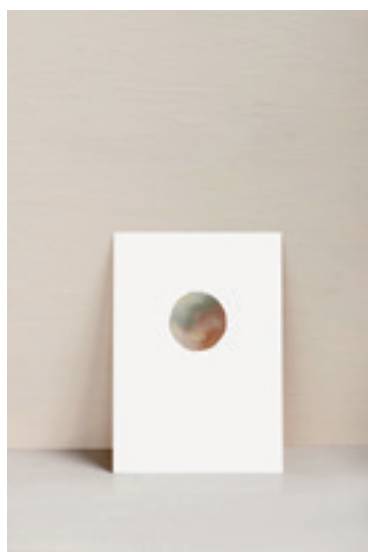
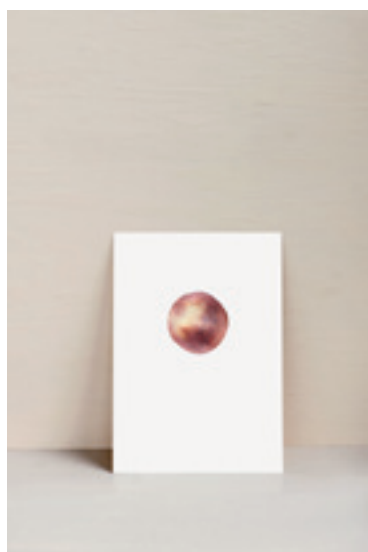

Artikel

Judith Boessen

De prijs van exclusief kunstonderwijs

Historische ongelijkheid
is voedingsbodem voor
grensoverschrijdend
gedrag



Danique Jaspers:
Bruised Moon #14,
#15 en #27

Welke weeffouten in het academisch onderwijs leiden tot ongezonde machtsverhoudingen en werken grensoverschrijdend gedrag in de hand, en wat leert de geschiedenis ons hierover?

Na een turbulente periode waarin schandalen en onthullingen de boventoon voerden, maakt het kunstvakonderwijs nu de balans op. Langzaamaan werd duidelijk dat er iets grondig mis is op kunstacademies en misstanden niet los gezien kunnen worden van een giftig klimaat dat sommige studenten op een voetstuk zet en anderen monddood maakt.

Vooraanstaande academies zoals AMFI, ArteEZ, Design Academy en de KABK bleken niet in te kunnen staan voor de psychische (en soms fysieke) veiligheid van studenten. Het leidde tot onbehagen en plaatsvervangende schaamte bij docenten. Keer op keer werd duidelijk dat collega's elkaar uit angst of schaamte de hand boven het hoofd hielden, directies niets beters wisten te verzinnen dan te bemiddelen en te sussen en klachtenprocedures niet goed werkten. Mede hierdoor werd de verantwoordelijkheid voor seksisme en machtsmisbruik systematisch teruggekaatst naar studenten die de klacht aanhangig maakten. Impliciet werd vastgehouden aan de misvatting dat grensoverschrijdend gedrag een miscommunicatie is die vooral afhangt van de subjectieve beleving van het slachtoffer.

Sorteren aan de poort

Kunstacademies nemen een unieke plek in binnen het hoger beroepsonderwijs, zij selecteren geschikte kandidaten 'aan de poort' door een toelatingsexamen. Deze selectiemethode is verweven met het ontstaan van de eerste kunstacademie in West-Europa, de Académie Royale de Peinture et de Sculpture in Parijs. De Zonnekoning Lodewijk XIV stichtte deze academie in 1648. Dat deed hij allereerst omdat er behoefte was aan hofkunstenaars voor zijn staatscultuurpolitiek. Om toegelaten te worden deden (mannelijke) kandidaten een meesterproef. Het was een select gezelschap, want alleen studenten met een zekere sociale

status en uitmuntende referenties werden toegelaten.

De Académie Royale bepaalde in de daaropvolgende eeuwen de maatstaven voor 'goede kunst' door jaarlijks terugkerende exposities van zijn leden in de *salon carré* van het Louvre. Na de Franse Revolutie werd het Louvre weliswaar een staatsmuseum, maar het grondbeginsel van selectie, uitsluiting en uitverkiezing werd daarna doorgezet in de Parijse salons die tot eind 19de eeuw de Europese kunst domineerden. De ballotage was in handen van een jury die bestond uit prijswinnaars van voorafgaande salons. Het is de blauwdruk van een systeem waarin onderlinge afhankelijkheidsrelaties geïnstitutionaliseerd worden. Dat selectie tot uitsluiting van bepaalde groepen studenten leidt is ook nu nog terug te zien in de sneeuwwitte populatie van kunstacademies. Commissies en werkgroepen buigen zich over de vraag hoe men het kunstonderwijs diverser en inclusiever kan maken, zonder zich te realiseren dat succes bij het toelatingsexamen vaak gekoppeld is aan dik betaald schaduwonderwijs zoals voortrajecten, basisopleidingen en oriëntatiecursussen. Deze vergroten het succes van scholieren die goed bij kas zitten en werken kansenongelijkheid in de hand.

Selectie leidt tot excellentie

Een dergelijke schifting van talent vindt vervolgens ook plaats richting uitgang van de academie. Door het toekennen van prijzen en beurzen wordt een selecte groep studenten naar voren geschoven. De vorm van deze talentenjachten is rechtstreeks ontleend aan de cultuurindustrie: studenten nemen het tegen elkaar op in voorrondes, vaak via openbare presentaties en exposities. Dat lijkt een mooie stimulans, maar in feite is het een smalle opvatting van excellentie. Inclusie is onmogelijk in deze trechtervormige processen, want men eindigt altijd met één winnaar tegenover een hoop verliezers. Dit is →

funest voor het groepsgevoel van studenten, want het werkt een pikorde in de hand en voedt het idee dat je studiegenoten tegenstanders zijn die je moet uitschakelen om succes te hebben. Het afstudeertraject wordt een *wipe out game* door studenten te laten wedijveren voor erkenning, kansen en waardering.

Het probleem is dat academies zich te weinig afvragen wat de voorwaarden eigenlijk zijn om 'een goede kunstenaar' te worden. Het esthetische oordeel van een vakjury is doorslaggevend, en doorgaans beoordeelt deze alleen het gemaakte werk, zonder zich af te vragen hoe dit tot stand is gekomen. Zo kon het gebeuren dat psychopathische studenten er met de prijzenpot vandoor gingen. Hun gestoorde en destructieve gedrag naar medestudenten viel simpelweg buiten het bestek van het juryoordeel, en dus hoefde hier geen verantwoording over te worden afgelegd. Verandering is moeizaam, want in naam van de artistieke vrijheid en uit angst voor censuur is men huiverig om kritische uitspraken te doen. Maar na alle schandalen en blamages kun je je afvragen wiens artistieke vrijheid zo dwangmatig verdedigd wordt. Prijzen en beurzen zeggen immers niet alleen iets over het gemaakte werk, maar doen ook een uitspraak over de intenties en attitudes van de maker en de ideeën en waarden die een academie wil uitstralen. Het zou goed zijn als academies (en de jury's die ze aanstellen) hier een visie op zouden formuleren.

Schwarze Pädagogik

Toen ik met een collega-docent sprak over de misstanden binnen het kunstonderwijs zei ze iets opmerkelijks. Natuurlijk veroordeelde zij geweld en misbruik, maar ze meende ook dat we studenten moeten voorbereiden op een harde en competitieve kunstwereld. Om succesvol te zijn moeten studenten 'tegen een stootje kunnen'. Deze houding, waarin de academie, in navolging van de kunstwereld, een arena is waar gestreden moet worden voor erkenning en kansen, leidt zelden tot betere resultaten. Katharina Rutschky vatte dit concept in 1977 samen in haar florilegium over Schwarze Pädagogik, waarin ze stelt dat onderwijs werd gemodelleerd naar de burgerlijke deugden uit de Verlichting en dat die normen nog steeds doorwerken. In 1801 werd het onderwijs

in Nederland een zaak van het landsbestuur. In lijn met de deugdzame idealen van de Verlichting werd klassikaal onderwijs onder toezicht van schoolopzieners de norm.

Deze waarden hebben ons veel gebracht, denk aan algehele geletterdheid of de leerplicht, maar er is ook een keerzijde. De Europese onderwijscultuur kent een historische traditie waarin controle, bestraffing, uitsluiting en repressie systematisch ingezet worden om leerlingen te trainen in burgerlijke deugden zoals gehoorzaamheid, ijver en discipline. De basis van deze Schwarze Pädagogik is altijd de polarisatie van macht ten gunste van de volwassen opvoeder of onderwijzer. Deze ongelijke machtsverhouding werkt misbruik in de hand. Alhoewel psychisch of fysiek geweld in opvoedingsrelaties tegenwoordig niet meer geaccepteerd wordt, is Schwarze Pädagogik niet helemaal verdwenen. Je vindt dit terug bij docenten die vinden dat 'een harde leerschool' de beste voorbereiding is op het kunstenaarsbestaan. Ze zijn ervan overtuigd dat ze handelen in het belang van de student en vinden dat je het beste leert vechten door klappen te incasseren. *What doesn't kill you makes you stronger*, nietwaar? Zo wordt een schadelijke onderwijsstijl gerechtvaardigd of gebagatelliseerd. Collega's moeten elkaar hierop durven aanspreken en net als in het primair en voortgezet onderwijs zouden onderlinge omgangsvormen gebaseerd moeten zijn op afspraken die directie en docenten en docenten en studenten samen maken.

Afbreken en opbouwen

Naast de zwarte verlichtingspedagogiek die verweven is met de ontstaansgeschiedenis van het onderwijs, is er nog een specifiek motief dat doorwerkt op kunstacademies: dat van de avant-gardisten uit de 20ste eeuw. Van hen hebben we het idee geërfd dat kunst op spectaculaire wijze moet afrekenen met bestaande artistieke en esthetische opvattingen. Vernieuwing komt alleen tot stand door radicaal te breken met het oude. Zo ontstaat er ruimte voor het nieuwe. Die opvatting zit nog steeds diep verankerd binnen kunstacademies, want de impliciete norm is dat propedeusestudenten eerst van alles moet worden afgeleerd, voordat ze zich waarlijk artistiek kunnen ontplooien. Aan het einde van de propedeuse zijn de

meesten van hen genezen van hun bedenkelijke smaak en kunnen ze opgeschoond doorstromen naar de hoofdfase. Sommigen van hen zijn waarlijk vrijer geworden en hebben gedurende dat eerste jaar een palet aan intellectuele en artistieke mogelijkheden verworven. Tegenover de selecte club die de snelkookpan van de propedeuse met glans doorstaat, staat echter een grote groep studenten die de dingen waar ze zeker van waren, die ze goed konden en die ze met plezier deden, moesten afleren. Zij zijn daardoor onzeker geworden over hun capaciteiten, vinden de kunstwerken die ze maken zelf niet mooi, praten docenten na in de hoop op bevestiging en bootsen de kunst van succesvolle klasgenoten na omdat hun eigen werk niet gewaardeerd wordt. Sommigen zullen tegenwerpen dat dit onderdeel is van een artistieke strategie, studenten moeten voorbij hun grenzen gedreven worden om te kunnen groeien, maar het is altijd de student die daarvoor de emotionele of mentale prijs betaalt.

Reproductie van normen en waarden

Net als elke cultuuroverdracht is onderwijs een doorgeefluik voor normen en waarden, rolmodellen, gedragscodes en stereotypen. Kennisoverdracht vindt niet alleen plaats op basis van expliciete criteria zoals bronnenlijsten en competenties, maar net zo goed op basis van impliciete normen over wat goed kunstonderwijs is, wat een echte kunstenaar is en hoe goed werk eruitziet. En net als de kunst die ze onderwijzen, zijn academies geworteld in een canon van tradities. De docenten die lesgeven aan een academie zijn ook ooit student geweest, soms aan dezelfde academie. Vaak hebben ze hun academietijd met glans doorstaan, haalden ze prima resultaten, werden ze positief bevestigd door docenten en verlieten ze de academie als jong talent met een aanmoedigingsprijs. Want hun succes op de academie, en daarna in de kunstwereld, is nu juist de reden dat ze als docent gevraagd worden. Het zijn niet de studenten die worstelden met negatieve feedback, die zich buitengesloten of onbegrepen voelden of zich niet goed konden ontplooiën binnen de heersende esthetische opvattingen van de opleiding.

De meesten van hen zijn niet opgeleid als leraar, maar als kunstenaar, designer of criticus.

De focus ligt dan ook vaak op de artistieke inhoud, die veel belangrijker wordt geacht dan de pedagogische relatie met studenten. Maar door de dubbelrol die docenten hebben, begeleiden én beoordelen, is de docent-student-relatie sowieso al precair. Ik ben ervan overtuigd dat docenten betrokken en integer zijn, maar onderwijs is mensenwerk en het is moeilijk om sensitief te zijn voor systeemfouten en tekorten als je deze zelf nooit zo ervaren hebt. Die reproductie van rolpatronen door het onderwijs dat men zelf gevolgd heeft, gebeurt vaak onbewust. Docenten en studenten, mannen en vrouwen, draaien simpelweg mee in het systeem zoals ze dat aantreffen op de dag dat ze starten. Maar juist in deze repetitie zitten de impliciete patronen en stereotypen die hebben geleid tot machtsmisbruik en grensoverschrijdend gedrag. Investeren in de didactische en pedagogische bekwaamheid van docenten is nodig om deze spiraal te doorbreken. Zorg voor scholing waardoor docenten meer weet krijgen over leerprocessen werken, zorg voor intervisieclubjes waarin docenten elkaar kunnen bevragen en adviseren over de situaties die ze in de klas tegenkomen en zorg voor kalibratiemomenten waarin toetsingscriteria tegen het licht worden gehouden. Ik denk dat hier een belangrijke sleutel ligt waarmee we seksisme, racisme en uitsluiting kunnen tegengaan. •

Literatuur

- Burke, P. (1991) *Het beeld van een koning: de propaganda van Lodewijk XIV*. Amsterdam: Agon.
- CBS (2017) *Monitor kunstenaars en afgestudeerden aan creatieve opleidingen 2017*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Florio, E., L. Caso en I. Castelli (2020) 'The black pedagogy scale: a new task to explore educational practices for children's well-being'. In: *Europe's Journal of Psychology*, jrg. 16, nr. 2, 331-351.
- Hartog Jager, H. den (2021) 'Autonome kunst heeft afgedaan: leve de nieuwe super avant-garde!'. Op: www.nrc.nl, 20 januari.
- Ómarsdóttir, E. (et al.) (2018) 'Open brief: #metoo en Troubleyn/Jan Fabre'. Op: www.rektoverso.be, 12 september.



Judith Boessen
werkt als docent bij de opleiding beeldende therapie van de HAN University of Applied Sciences, en is adviseur bij onder andere het Fonds voor Cultuurparticipatie en de provincie Limburg